

De oorsprong van de gouden drielingbalken

Gluren bij de bureu

Het wapen Van Brouchoven in het eerste en vierde kwartier van het wapen van de gelijknamige familie uit Leiden, toont drie gouden drielingbalken op zwart. Deze drielingbalken zijn van oorsprong oud-Kempisch en komen vrij regelmatig voor in de wapens van o.a. Van Doerne, Teulings, Van Thulden, Van Hezeacker, Van Beerze, Van den Bosch, Van den Dijk, Van Son etc. Maar waar komen ze nu precies vandaan? Een relaas van een zoektocht langs eeuwenoude landgoederen rond Tilburg en Hilvarenbeek, van beekjes, stroompjes en riviertjes, van bruggen, kruisingen en van ridders en abdijen.

Wapenboek Willem Jacobsz, 1565

Meyerijische Heraldiek

In zijn bijdrage over de Meyerijische Heraldiek in de Nederlandsche Leeuw schetst Beelaerts van Blokland¹ het volgende. 'In de Middeleeuwen, toen -even goed als tegenwoordig- ieder zich het wapen koos dat hem aanstond, nam men dikwijls dat van een machtigen buurman tot voorbeeld, en zoo kwam het, dat rechterlijke ambtenaren, schepenen, vasallen en leenmannen een of ander figuur uit het wapen van hun vorst, leenheer of ambachtsheer overnamen. Kan dus wapenovereenkomst zonder meer, het vermoeden van verwantschap niet wettigen, toch is die overeenkomst niet zonder belang, aangezien daarin eene aanwijzing kan zijn gelegen van de streek vanwaar het geslacht afkomstig is. De drielingbalken komen in de Meyerijische wapens steeds ten getale van drie voor. Een zwart schild met drie gouden drielingbalken en een -in den regel met één of meer figuren beladen- schildhoofd was in de Meyerij een zeer geliefd wapen'. Beelaerts noemt achtereenvolgens de geslachten Van Beeck, Van den Bosch, Van der Burcht, Comans, Van Doerne, Eyckmans, Gobem, Van den Heesacker, Heymans, Van de Laerschot, Van de Liere, Van Noort, Van Oerle, Van den Papendonck, Pijnappel, Van der Schaut, Van den Stayacker, Sweerts, Toelinck, Van Tulden, Van Vlochoven en Van Waelre als voerders van de balken. En er zullen er ongetwijfeld nog meer zijn.

't aude goet te Broeethoven

Belangrijk werk is gedaan door de schrijvers van de publicatie 'Tilburgse toponiemen in de 16^e eeuw' J.R.O. Trommelen en M.P.E. Trommelen (1994, redactie Van Dorenmalen, Peters en Van Putten). Dit werk kent een detailniveau dat ik tot nu toe nergens vond. Tevens bevat het werk een passage over het 'aude goet te Broeethoven'. Niet alleen leest men hier de alledaagse en alom bekende informatie over Broeethoven. Nee de schrijvers graven diep, zoals het hoort. In bijlage 73. Broeethoven valt te lezen: Het is een zeer oud toponiem. Op 2 december 1309 droeg Walterus Bac van Baescot over aan zijn zoon Willem de antiqua bona de Broeethoven (het oude Goed van Broeethoven). De naam bestond dus zeker al in de 13^e eeuw. Broeethoven komt zeer regelmatig voor in oude vermeldingen in de Bossche en Oisterwijkse protocollen in de periode 1384-1621. Het in de 14e eeuw genoemde 'Aude Goet van Broeethoven' vormde het restant van een groot domeingood, gemakshalve 'Goet Broeethoven' genoemd, dat zich oorspronkelijk uitstreekte van Broeethoven in het noorden tot Baarschot in het zuiden en dat behalve Broeethoven ook Biest-Houtakker, Westerwijk (de Westrik), de Haghorst en Diessen omvatte. Het goed is steeds allodiaal bezit gebleven en nooit aan de hertog van Brabant overgedragen. De grens van het grote domein zal in het noorden bij benadering gevormd zijn geweest door de Nieuwe Leije tussen Goirle en het Eselven, de Oerlese waterloop-Nustraet en Korvelse waterloop tot deze weer in de Leije stroomt. Dit menen we onder meer te mogen afleiden uit het feit dat:

- als grensbenaming het oude woord Mal wordt gehanteerd tussen Broeethoven en de rest van Tilburg
- er in 1237 een dispuut is tussen het kapittel van Hilvarenbeek en de Abdij van Tongerlo aangaande de tiend uit de goederen van o.a.. Macharius van Caledonc te Tilburg. Vermoedelijk ging het hierbij om goederen die ten noorden van de Nieuwe Leij lagen en derhalve door Tongerlo gezien werden als vallend onder de parochie Tiburg, terwijl het kapittel van mening was dat ze 'beneden de Mil', dwz. in Broeethoven, lagen en dus behorend tot het Goet Broeethoven, dat mogelijk direct

¹ Mr. F. Beelaerts van Blokland, Nederlandsche Leeuw, nr. 26, 1908, p. 112 e.v.

onder het kapittel viel. Dit laatste weer mogen we opmaken uit een oorkonde van 13 mei 1147, waarin paus Eugenius het Sint Janskapittel te Luik onder zijn bescherming neemt en alle schenkingen aan dat kapittel gedaan bekrachtigt, waaonder de ecclesiam de Wystreuuic (de kerk van Westerwijk). Het kapittel van Hilvarenbeek ressorteerde onder het Luikse kapittel.

- Walter Bac, die in 1309 het oude goet van Broecheven overdraagt aan zijn zoon Willem, wordt naar bezit in de buurtschap Baarschot bij Diessen, ook wel Bac van Baescot genoemd;
- in 1365 de gebroeders Huijbrecht en Wouter van der Biest land in Tilburg bij de Veedijck aan de investiet van Tilburg overdragen;
- afstammelingen van Walter Bac van Baescot, namelijk de jonkvrouwen Adriana en Beatris van de Coulster (ovl 1532), nog in 1546 goederen in Westerwijk hadden liggen. Helaas is niet aangegeven waar dit Westerwijk gezocht dient te worden, doch dit moet welhaast het huidige Westerwijk tussen Tilburg en Hilvarenbeek zijn, dat in de volksmond de Westrik genoemd wordt. Het toponiem wordt, zoals we gezien hebben, reeds genoemd in 1146 als Wystreuuic en in 1186 als Wistrewich.

Kaart Tilburg en Goirle, Van Zijnen anno 1760

Het geslacht Bac (van Broecheven) woonde van oudsher op een omwaterde huizinge, op de kaart van Zijnen (1760) 't Huis te Broekhoven genoemd. Beatris van Broecheven huwt voor 1494 jonkheer Gerbrand van Coulster. Hun dochter Katharina († voor 1561) huwt Johan van Merode, heer van Duffel en Muggenborch, waarna het huis in bezit komt van het geslacht de Merode.

De zuidelijke helft van Broekhoven was hoofdzakelijk een beemdengebied, de noordelijke helft een akkergebied, genaamd de Broeckhovensche Ackeren, die oorspronkelijk bij het Aude Goet van Broecheven of Goet ter Waghen² behoorden. Hiermee is reeds aangeduid dat de akkers en dit akkercomplex reeds vrij oud zijn. Deze akkers strekten zich in de 16e eeuw uit van het Ezelveen tot aan het huidige Leijpark. In de 19^e eeuw echter blijkt volgens de kadasterkaart uit 1832 het gebied opgedeeld te zijn in een aantal kleinere akkercomplexen: de Ezelvense, Oerlese en Broekhovense akkers.

'tgoet te Aesvoert

Hendrick van Broecheven huwde voor 1369 met Catharina Jansdr van Son, dochter van Johannes de Zonne. Hij verkreeg in 1369 een hoeve te Tilburg in Oerle en kocht in 1402 een hoeve te Hilvarenbeek, 'het tgoet te Aesvoert'. Hij bezat ook goederen in Udenhout, waarvan zijn vrouw de helft als huwelijksgift had ontvangen van haar vader. De goederen waren verpacht aan Lambertus van der Ryt. De mannelijke telgen van Hendrick en Catharina zijn Jan van Zonne, waarmee het geslacht van Son begon en Gerit of Gerard van Broecheven getrouwd met Yda van Aerle. Vader Hendric zelf is gestorven in 1408. Na de dood van Hendrick verkreeg zijn zoon Gerard de hoeve te Oerle in 1411.

Willem van Broecheven werd in 1428 samen met Arnoldus, natuurlijke zoon van Jan van Zon, door koop eigenaar van de hoeve te Tilburg in Oerle, die van zijn neef Gerardus van Broecheven, zoon van Henricus van Broecheven was geweest. Aesvoert betekent eigenlijk niets meer dan brug over de Aa, waarbij de betekenis van Aa beperkt blijft tot rivier of stroom en dus niet perse hoeft te verwijzen naar de naam van de stroom.

Van Thulden (van Bee(c)ke)

Leo Adriaenssen³ schreef een lijvig werk over de geschiedenis van het geslacht van Thulden, voorheen van Tulder. Het geslacht Van Thulden is verwant aan het geslacht Van Bee(c)k uit Hilvarenbeek. Op p.3 lezen we daar: 'Geeraert van Thulden heer Mertenssone was een zoon van Elisabeth, die zelf een dochter was van Godevaart van Stakenborch tot Broecheven bij Amelberg van Bruheze, erfdochter van Broeckhoven. Haar broer, ridder Everard van Stakenborg, was tweemaal in het Heilige Land († 12 maart 1402). Elisabeth had uit een tweede echtverbintenis, met Gerard van Gerwen, een zoon: Goyaert van Gerwen.

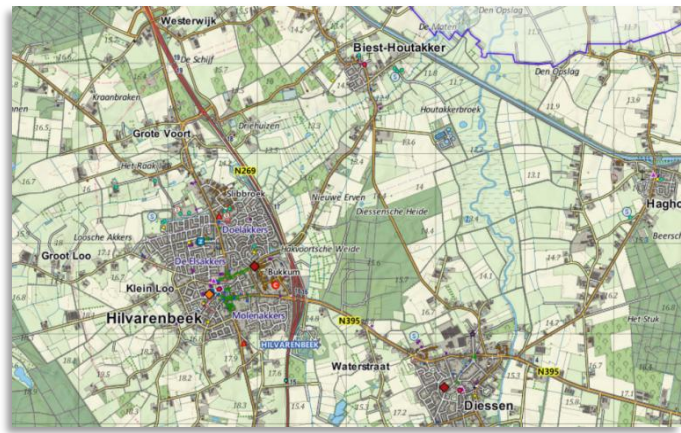
² De wagentiend is de tiend welke geheven werd op de opbrengst uit de goederen (akkers en andere landerijen) welke behoorden tot het Goet ter Wagen, de oudere naam voor het (oude) goed van Broecheven.

³ L.F.W. Adriaenssen, Voorheen Van Tuld, Thans Van Tulden, Van Tulder, Van Thulden, Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening.

VAN THULDEN.

Volgens een schepenvidimus van Antwerpen de dato 31 januari 1663 waren de kinderen van genoemde Godevaert erfenamen van heer Henrick van Staekenborch, kanunnik te Luik en zoon van heer Henrick tot Boisschot bij vrouwe Margriet van den Veenhuysse, en wel voor een derde deel. Zodoende was Geeraert van Thulden samen met zijn halfbroer gerechtigd in een kwart van een derde van de nalatenschap. In de prearchivalische genealogieën wordt onder X-4 een Martin van Thulden genoemd, die was gehuwd met 'Elisabeth de Staenborg a Cotlin', te lezen als Elisabeth van Stakenborg van Boescot'. Hoe mooi dit ook allemaal klinkt, volgens Van Son berust deze stamreeks echter op drijfzand en deze kan volgens hem gerust naar het rijk der fabelen worden verwezen. Concluderend stelt Van Son: "Er zijn dus voldoende redenen om te veronderstellen, dat de genealogie van Broecheven gesproten uit van Stakenborch allerm minst betrouwbaar is, zoodat het zoeken naar afstammelingen wel achterwege kan blijven".⁴

Omgeving Hilvarenbeek anno 2011

En op p.7 vervolgt Adriaenssen over de wapens: 'Vanouds voerde de familie Van Tuldel het wapen met de drielingbalken, te weten drymael dry gouden geerden in eenen swertten grondt met eenen gouden cheff, zoals in 1645 te zien was in een huis nabij het stadhuis van Den Bosch, waar Geeraert van Thulden († 1609/10) had gewoond. En verder: 'Op 2 september 1648 verklaarden schepenen van Hilvarenbeek, dat zij op een glazen raam in huize de Sonne te Hilvarenbeek (thans Vrijthof 6-7) het wapen van de hoevenaarsdochter Henricxken Bartholomeuss van Tuldel († 1613) hadden gezien, wesende thien zwarte geerden in een goude velt met een zilveren myspelbloem en een groen feuillage. Op een geschonden schepenzegel, gebruikt door Aert van Tuldel in 1519, zijn duidelijk de drie balken te zien, terwijl in het schildhoofd een bloem kan worden vermoed, die niet precies kan worden gedetermineerd. Henricxken en Geeraert waren elkaars achternicht en -neef, wat zou kunnen beduiden dat hun overgrootvader, de Tulderse hoevenaar Arnt van Tuldel († 1470), het wapen heeft gevoerd'. In de noten (nr. 2) lezen we tot slot:

'Arnoldus van Beke, schout van Den Bosch, zegelde in 1266 met de drie drielingbalken onder een schildhoofd, waarin een halve leeuw uit de bovenste balk uitkomt (J.A.M. Coolen, "Het wapen van de Bossche schout Arnoldus van Beke anno 1266 en de oorsprong der Brabantse kleuren", Campinia, IV (1974) 144-148). De Bossche schepenen Arnt van Beeck (1374) en Goossen van Beeck zegelden (een eeuw later) met de drielingbalken, waarover een met drie molenijzers beladen vrijkwartier (F. Beelaerts van Blokland, "Meyerijische heraldiek", De Nederlandsche Leeuw, XXVI (1908) 114)'.⁵

Goed te Baest bij Oostelbeers

J. A. M. Coolen verhaalt in zijn bijdrage over de geslachten Coolen en Van Zonne en het goed 'De Baest' onder Oostelbeers in de Brabantse Leeuw (1974):

'Peter Steenwech was gehuwd met Heilwrch, dochter, van Colo van Orle en van Lutgardis van Zonne. In oork. Abdij Tongelro 111/592 (akte-nr) van 30.1.1320 wordt melding gemaakt van een Bossche schepenoorkonde, waarbij Henricus van Zonne en Petrus Steenwech afstand doen van hun recht op de goederen van Baest onder Oostelbeers. Hieruit volgt dus, dat Lutgardis van Zonne van Odenbosghe nauw verwant is aan Henricus van Zonne, laatstgenoemde meermalen genoemd als schepenen van den Bosch; tussen 1295 en 1320. Hij zegelde met een Franse lelie (zijn stempel is nog aanwezig in het Prov. Genootschap in den Bosch). Henricus van Zonne zal rond 1260

geboren zijn en is dan een tantezegger van Lutgardis die ca 1235 geboren moet zijn. Het goed „De Baest" moet dan afkomstig geweest zijn van een Van Zonne die ca 1205 geboren is, met een dochter Lutgardis en een zoon (van nog onbekende voornaam), wiens zoon Hendrick heette. Het zegel van Wouter Coolen, schepenen van Den Bosch, 1323, en van Walter Coolen van Oerle (1420) bevat: in zwart drie gouden drielingbalken en een gouden schildhoofd beladen met een rode uitkomende leeuw.⁵ Wouter Colen van Oerle was in 1420 schepenen; van Oudenhoven noemt hem Wouter Colen zoon van Oirl, uit welke schrijfwijze men zou kunnen opmaken, dat hij, Wouter, was een zoon van Cool (Nicolaas) van Oirl, en dus van Oirl of van Oerle de familienaam; Butkens en de „Nomina Scabinorum" noemen hem Co(ol) en de Oirle. Het zegel komt zeer vaak voor, gewoonlijk met het zegel van Govaert van Dommelen en met die van Johannes van der Hagen en van Godefridus Smeeds; o.a. aan een schepenenbrief van 19 Maart 1420 (in doos GG XVII) en een van denzelfden datum (in doos GG XIV).⁶

Zegel Walter Coole van Oerle (Taxandria, 1911, p. 203)

⁴ H.J.A. Van Son, het geslacht van Broecheven, eertijds Van Son, Nederlandse Leeuw 1935, p.3

⁵ Beschrijving in De Brabantse Leeuw, 1974, pag. 92-93

⁶ Bron: Taxandria, 1911, pag. 201

Landgoed Baest kent een geschiedenis van 800 jaar. Het landgoed is ontstaan in de 12e eeuw door de abdij van Berne en later uitgebreid door de abdij van Tongerlo, op de plaats waar de kern van het landgoed zich nog steeds bevindt. Van oorsprong was het huis te Baest bezit van de abdij. In 1225 was het 'woud Baest' eigendom van de abdij van Berne. In 1311 is het goed in handen van Willem van Gent. In de loop van de 14^e eeuw ging Baest behoren tot de goederen van de abdij van Tongerlo. In het pauselijke bul van 1560 bij de oprichting van het bisdom 's-Hertogenbosch werd bepaald dat de bezittingen van de abdij te Oostelbeers ter beschikking stonden van de nieuwe bisschop. Deze gebruikte het huis waarschijnlijk als buitenverblijf en zo wordt gefluisterd als 'lusthof'. Dit duurde niet lang: de bezetting van 's-Hertogenbosch in 1629 maakte hieraan een einde. Alle kerk- en kloostergoederen werden verkocht aan particulieren. Na de vrede van Munster in 1648 werden de bezittingen van het diocees overgenomen door de republiek. Via verkoop kwam het huis in handen van mr. Pieter Schuil van Walhorn. In 1774 werd het huis door Johan Hendrik van der Does verkocht, en kwam het in handen van Johannes Baptist van Bommel. Diens schoonzoon, Paulus de la Court, vergrootte het goed enorm. Zoon Leopold werd in 1848 eigenaar van het goed, en hij werd opgevolgd door zijn zoon Willem. In 1913 ging het landgoed over op Arnold en Emanuel, zonen van overleden broer Joseph. Emanuel stierf in 1917, en Arnold liet Baest na aan J.B.V.M.J. van de Mortel, enige zoon van zijn zuster Cecilia.

Wapenboek OLV broederschap D. Bosch

Wapenboek De Lange (CBG, Den Haag)

Stroomgebied van de Beerze

De Beerze begint bij het landgoed Baest te Oostelbeers, waar de Grote Beerze en de Kleine Beerze samenstromen. Vervolgens stroomt de beek langs Spoordonk en de Kampina naar Lennisheuvel, waar de Beerze Smalwater gaat heten. Vlak voor Boxtel stroomt een zijtak, de Kleine Aa, naar de Esschestroom. De hoofdtak mondt bij Boxtel in de Dommel uit. Aan de Beerze staat van oudsher één watermolen, namelijk de Spoordonkse Watermolen te Spoordonk. In het Bossche Protocol uit 1426⁷ lezen we: 'Johannes Theodorici Loden beloofde aan Johannes Johannis van Loven dat hij voortaan ¼ van 1/3 van een erfpacht van 2 mud rogge zal leveren, welke pacht wijlen Johannes van den Dijk beurde uit erfgoederen in Oostelbeers, te weten de Perakker die aan eerstgenoemde Johannes behoort en meer andere erfgoederen, en welke pacht Johannes Hoercken ??tot cijns verheven had?? Overhandigen aan Henricus Lamberti van Berze'.

Concluderend

Het Goet te Broecheven van de Bacs grensde bij Hilvarenbeek aan het land van de Tuldere en in het oosten aan landgoed Baest te Oostelbeers. Baest waar ooit een Van Zon de scepter zwaaide, en Oostelbeers waar later ook de familie van Dijk erfgoederen bezat. Zou Beelaerts van Blokland dan toch gelijk hebben gehad met zijn bewering dat de populaire drielingbalken door de burens als inspiratie werden gebruikt voor een door hen te voeren wapen?

Alhoewel uiteraard niets in dit aardse leven met zekerheid bekend kan worden verondersteld, is mijn educated guess dat de drielingbalken hun oorsprong kennen in het gebied tussen Tilburg, Hilvarenbeek, Oirschot en Oisterwijk. In ieder geval in het stroomgebied van de Beerze. Wie er mee begonnen is, blijft natuurlijk gissen, maar ik sluit niet uit dat het de Bac van Broecheventjes zelf zijn geweest en wellicht wel zo ver terug als de 12^e eeuw. Later zijn de drielingbalken via aangetrouwde families, verwante erfgoederen en nieuwe burens uitgewaaierd richting Den Bosch en Eindhoven.

H.L. van Broekhoven
Schiedam, 24 juli 2013

Wapen Pieter van Son (1590-1654), geboren te Breda

⁷ Bossche Protocol 61. 28-02-1426 1197 / 81v-1

Naschrift

Dat niemand de wijsheid in pacht heeft blijkt wel weer uit de wapens van het kwartier Kempenland die ik onlangs aantrof. De dwarsbalken zijn (nog) niet gegroepeerd in drielingsbalken, maar het wapen heeft ongetwijfeld als inspiratie gediend. Het Kwartier van Kempenland was één der vier kwartieren van de Meierij van 's-Hertogenbosch dat de volgende plaatsen omvatte: Lommel, Dommelen, Borkel en Schaff, Valkenswaard, Aalst, Stratum, Eindhoven, Eckart, Woensel, Best, Oirschot, Middelbeers, Oostelbeers, Vessem, Casteren, Netersel, Bladel, Reusel, Bergeijk, Gestel, Blaarthem, Meerveldhoven, Zeelst, Veldhoven, Oerle, Wintelre, Hoogeloon, Hapert, Eersel, Duizel, Knegsel, Steensel, Riethoven, Westerhoven. De indeling in kwartieren werd ingesteld toen de Hertog van

Wapen van kwartier Kempenland

Brabant een groot deel van het huidige Noord-Brabant in bezit kreeg. Dit vond zijn beslag tijdens en na de ambtsperiode van Hertog Hendrik I van Brabant, vanaf 1203, toen Brabant het recht over dit gebied verwierf. De hertog werd vertegenwoordigd door de kwartierschout, die te Oirschot zetelde. Deze zou al vóór 1246 gefunctioneerd hebben. De dorpsafgevaardigden kwamen bijeen te Oerle en later te Eindhoven.⁸

H.L. van Broekhoven
Schiedam, 13 september 2013

De 4 kwartieren in de Meierij van Den Bosch

98 *Tegenwoordige Staat*
MEIERIJ VAN 'S-HERTOGENBOSCH.
 Sommigen besluiten uit den naam van Oorle en Oirschot, twee voornaame Plaatsen in Kempenland, dat deeze Streek wel eer het erfgoed geweest zy van eenen Oir of Erfgenaam van een' voornaam' Heer of Vorft. En zo 't waar is, dat Drogo, Zoon van Karel den Grooten, Kempenland, onder den titel van Hertogdom bezeten hebbe, zou men hem misfchien voor den anderzins onbekenden Oir of Erfgenaam houden mogen. Doch gelyk hier op weinig ftaat te maaken is, zo vinden wy ook, in het voorgesteld flag van naamfpeelingen, minder smaaks dan eenige geleerde navorchers der Vaderlandfche Oudheden.
 Niet hooger schatten wy de reden, door sommigen gegeven, waarom het Wapenschild van Kempenland, dat boven met negen gouden Lynen op eenen zwarten grond gevuld is, van onderen ledig gelaaten zy. Deeze ledigheid zou den fchraalen grond betekenen, waar uit deeze Landfreetk grootendeels bestaat, en de negen gouden Lynen den luifter der negen Regtbanken, welken van ouds in Kempenland geteld werden.

⁸ www.wikipedia.nl